

1849 Rus Kafkas Yılığına Göre Kafkasya'da Çarlık Rusya İdaresindeki Yerleşim Yerleri

Tsarist Russian Settlements in The Caucasus According to 1849 Russian Caucasus Yearbook

Şahin DOĞAN*
Akdeniz Üniversitesi

Özet

Rusya'nın Kafkasya'ya yerleşmesi belli bir süreçte tamamlanmıştır. Kafkaslarda oluşturulan mülkî idare taksimatı düzenlemeleri de zamanla askerî, iktisadî, etnik vb. birçok nedene bağlı olarak uzun bir arayıştan sonra oluşturulabilmiştir. Bu makalede XIX. yy'ın ilk yarısında Rusya'nın Kafkaslarda mülki idare oluşturma süreci kısaca açıklanarak, 1849 Rus Kafkas yılığına (salname) göre Kafkas araştırmacıları için büyük bir önem arz eden Kafkasya'daki Rus idaresindeki yerleşim yerleri ve bunların bağılı oldukları guberniya, uyezd ve okruglar listesi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler:Kafkasya, Rusya, Rus Kafkas Yılığı, Mülkî Taksimat, XIX. yy

Abstract

The settlement of Russia in the Caucasus was completed in a certain period. Arrangements of Civil administrative divisions had been created in the Caucasus after a long search, could be formed due to military, economic, ethnic, and many other reasons. In this article briefly has explained the process of creating the civil administration in the first half of XIX century by Russia in the Caucasus; and are listed settlements and their gubernia, uyezd and okrugs according to 1849 Russian Caucasus yearbook which are great importance for researchers of the Caucasus.

Keywords:Caucasus, Russia, Russian Caucasus Yearbook, Civil Administrative Divisions, XIX centur

Giriş

Rusya'nın Kafkasya'yı kolonileştirmesi oldukça uzun bir süreç almıştır. Bölgenin etno-sosyolojik yapısının çok çeşitli olması, İmparatorluğa farklı şekillerde ve dönemlerde bağlanması nedeniyle de burada oluşturulan mülkî idare taksimatı düzenlemeleri de zamanla askerî, iktisadî, etnik vb. birçok iç ve dış gelişmelere bağılı olarak uzun bir arayıştan sonra belli bir süreç içerisinde oluşturulabilmiştir.

Rusya'nın Kafkasya'yı kolonize etme sürecinin ilk dönemi, 1774 Küçük Kaynarca antlaşması ile Türkmençay (1828) ve Edirne (1829) antlaşmalarına

---

* Okt.Dr., Akdeniz Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi bölümü, e-mail: sahindogan@akdeniz.edu.tr

kadar geçen süreyi kapsar. Zira, Rusya Türkmençay ve Edirne antlaşmaları ile bölgede ele geçirdiği oldukça önemli toprakları uluslararası platformda da kendine ait olduğunu kabul ettirdi. Böylece 1830 yılına doğru artık Güney Kafkasya tamamen askerî ve politik olarak Rusya'nın eline geçmiş oldu. Bu dönemde Kuzey Kafkasya'da ise Rusya'ya karşı Kuzey Kafkasya halklarının kısa bir süre sonra İmam Şamil'in önderliğini yapacağı savaşları başlayacaktır (Tsutsiyev2007: 14).

1777 yılında Azak–Mozdok Hattı'nın kurulması ve daha sonra 1783 yılında İmparatorluğun sınırının Kuban'a gelmesi ile Hazar Denizinden Azak Denizi'ne kadar olan bütün Predkavkaze Rusya İmparatorluğu sınırlarına dâhil edildi ve bu topraklarda –Kazak Birliğine bırakılan Batı bölümü hariç– Kafkas Oblasti kuruldu. 1801 yılında Kartli–Kaheti Devleti'nin Gürcü Guberniyası olarak Rusya'ya bağlanmasından sonra ise Kuzey-Batı İran'da bulunan Türk Hanlıkları (1804–1813), Batı Gürcistan Prensiği ve Abhazya da (1804–1810) Rusya'ya bağlandı (Tsutsiyev2007: 14).

Bu gelişmelerin ardından hızlı bir şekilde Bakü, Karabağ ve Şeki hanlıkları Ruslar tarafından işgal edildi. Bakü hanı Hüseyin Gulu Han da Sisanov'un teslim olmak yönündeki teklifini kabul etmek zorunda kaldı. 13 Ekim 1813 tarihinde Karabağ'ın Gülistan şehrinde bir barış antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre Revan ve Nahçıvan hanlıkları dışındaki, Aras nehrinin kuzeyinde olan Azerbaycan topraklarındaki bütün hanlıklar Gence, Karabağ, Nuha, Lenkeran, Şamahı, Kuba, Derbend Rus idaresine dâhil oldu (İsmayılov1993: 204, Çakmak 2002: 15–21, Demir vd. 1992).

Bu şekilde 1813 yılında Rusya Güney Kafkasya'nın büyük bir bölümünü ele geçirmiş oldu. Ancak İmparatorluğun bu iki toprağı arasında yani Predkavkaze ile Güney Kafkasya toprakları arasındaki bağ çok zayıf kalmıştı. Zira İmparatorluğun Kafkaslardaki topraklarını Kuzey-Güney doğrultuda bağı sağlayan yol Rusya tarafından tam kontrol altına alınamamış olan ve dağlı halkların yaşadığı bölgeden geçen Mozdok–Vladikavkaz–Tiflis güzergâhındaki Askerî Gürcü Yolu idi (Tsutsiyev2007: 14).

1792–1803 yılları arasında oluşan Taman'dan Kızlar'a kadar kesintisiz kordon Hattı, İmparatorluğun sınırlarını –Rusya'ya bağlılıkları farlılıklar arz eden– dağlı halkların topraklarından ayırıyordu. Bu hat boyunca Rus askeri birimleri ile Dağlı halklar arasında oldukça zor ve karmaşık ilişkiler yaşanmıştır (Tsutsiyev2007: 14-17).

General Aleksey Petroviç Yermolov'un 1816 yılında göreve atanması ve Eylül ayında Kafkaslara gelmesiyle (AKAK 1874, AKAK 1875) askerî sınırda yıllarca yaşanan anlaşmazlıklar 1817–1818 yıllarında yeni bir döneme girdi. Rus yönetimi, Yermolov'un Kafkaslarda uygulamak istediği taktikleri kabul ederek uyguladı. Yermolov bölgede askerî hatlar oluşturarak Kafkasların planlı bir şekilde ele geçirilebileceğini düşünmekteydi (Tsutsiyev2007: 17). Bununla birlikte Yermolov bölgede oldukça sert tedbirler alınması taraftarı olan bir kişiydi ve bu düşüncesini "Ben istiyorum ki, adımın sebep olacağı korku, sınırlarımızı kalelerimizden daha iyi korusun. Benim bir sözüm Dağlılar için ölümden daha kaçınılmaz bir ferman olmalıdır..." şeklinde dile getiriyordu (Baddeley 1995: 115).

1817–1818 yılında Yermolov askerî sınırı Terek'ten Sunja'ya getirdi. Terek–Sunja nehirleri arasında yaşayan Çeçenler buradan göç ettirildi. Sunja'da Grozny kalesi inşa edildi. Vladikafkaz'dan Grozny'e giden yeni hat daha ileriye doğuya doğru (Vnezap kalesi) Hazar Denizi'ne kadar (Burna Kalesi) uzatıldı (Tsutsiyev2007: 17). Çar IV. İvan'ın da lakabı olan ve inşa edilen bu kaleye verilen grozny ismi Rusça korkunç, tehditkâr anlamlarına geliyor ki bu da Yermolov'un bölgede izlediği tarz-ı siyaseti gözler önüne seren önemli bir sembol olmuştur.

1818–1820 yıllarında Kabardinler Pytigor'dan sürgün edildiler ve burada yeni kaleler ve Kazak köyleri inşa edildi. Dağlık alan Kuban Ardı ve Çeçen-Tavlin olmak üzere iki bölgeye ayrıldı. 1822 yılında Bolşoy ve Malıy Kabardin kaleleri üzerinden Pyetigor'u Vladikavkaz kalesi ile birleştiren yeni bir hat oluşturuldu. Bütün bu gelişmeler bölgenin merkezi reyollarında Rusya'nın askerî ve kolonial yerleşmesini sağladığı gibi İmparatorluğun Güney Kafkasya toprakları ile olan bağlantısını da güçlendirdi (Tsutsiyev2007: 17).

Rusya'nın Kafkasya'yı kolonileştirmesinin bu ilk etabında, bölgenin çok yapılmış ve İmparatorluğa farklı şekillerde ve dönemlerde bağlanması nedeniyle burada oluşturulan mülkî idare taksimatı düzenlemeleri de çeşitlilik arz etmiştir. İmparatorluğun ilk mülkî taksimatı bölgenin bağlanmadan önceki sınırlarına denk düşmektedir. Hanlıklar ya provintsiya ya da okruglara, prenslikler (knejstvo) oblostlara, sultanlıklar ise distantsiyalara dönüştürülmüştür. Bazı feodal birimler ise İmparatorluğa bağlandığından onlarca yıl sonra dahi olduğu gibi kalmıştır: Abhaz ve Megreli prensliği gibi (Tsutsiyev2007: 17).

1828–1829 yıllarında İran ve Osmanlı Devleti ile yapılan savaşlar (Potto 2006, Potto, 2007, Baddeley, 1995) neticesinde Rusya sınırlarını Ağrı Dağı vadisine ve Osmanlı Gürcistanı'na (Ahıska) doğru genişletti. Ayrıca İmparatorluk sınırlarına Revan ve Nahçivan hanlıkları dâhil edilerek burada Ermeni Oblasti kuruldu. Meshet Cavahetiya ise Gürcü Guberniyası'na bağlandı (Tsutsiyev2007: 18).

1828–1829 Osmanlı–Rus savaşından sonra Karadeniz'in Doğu kıyıları Anap kalesi ile birlikte Rusya'ya bağlandı. Bu bölgede yaşayan halkın Osmanlı ile ticari ilişkilerinden vazgeçmek istememeleri, Trabzon'daki İngiliz ticaret firmasının bu ticareti desteklemesi vb. nedenlerden dolayı Rusya'ya bağlanmak istemeyen bölgenin Osmanlı ile olan ilişkilerine son vermek ve Rus gemilerinin buraya rahatça yanaşabilmeleri için Rus yönetimi, burada tedbirler almaya karar vererek kısa bir sürede birçok kale ve liman inşa edildi. Böylece Çernomorskiy Beregovoy Hattı'nın (Karadeniz Sahil Hattı) temelleri atılmış oldu Daha sonra Abhazya, Mingreli, ve Guri'nin bütün kıyı bölgeleri Çernomorskiy Beregovoy Hattına bağlandı. Hattın yönetim merkezi Kerçi idi (Voyenniy Ensiklopediçeskiy Leksikon 1858: 26–27).

1832 yılında Rus yönetimi bölgedeki Kazak birliklerini yeniden yapılandırdı. 3 kanattan oluşan yeni ve tek bir Kafkas Hattı oluşturuldu. Hattın Sağ Kanat'ı Çerkezistan'ı, Sol Kanat ve Lezgin Hattı ise İmam'ı kontrol altında tutmaktaydı (Tsutsiyev2007: 18). Çernomorskiy kordon hattı komutanlığı, Praviy Flang (Sağ Cenah), Merkez, Sol Cenah ve Viladikavkaz komutanlıkları Kafkas Hattı komutanlığına bağlandı (Voyenniy Ensiklopediçeskiy Leksikon 1854: 591).

Kuzey Kafkasya'da 1830 yılında askerî hareketler uygulamaya konulurken Kuzey'e göre nispeten daha istikrarlı olan Güney Kafkasya'da ilk sistematik mülkî reformlar olgunlaşmaya başladı (AKAK 1884, AKAK 1885). Paskeviç, 24 Nisan 1830 yılında sunduğu raporda bölgedeki sorunların Güney Kafkasya vilâyetlerinin tümünde idarelerin geçici idare niteliğinde olması; Rus idare sistemi ile Gürcü ve Müslüman idare sisteminin iç içe geçmiş olması; idare sisteminin de olduğu gibi yasalarda ve finans alanında da bir birliğin olmamasından kaynaklandığını ifade ederek bu sorunların çözüme kavuşturulması için bütün Güney Kafkasya vilâyetlerinde Rus kanunlarının ve idare sisteminin hayata geçirilmesinin en iyi yol olduğu vurguladı. Paskeviç'e göre bütün vilâyetler bölgedeki şartlar göz önünde tutulduğunda iki guberniyaya ve bir oblasta bölünmeliydi. Paskeviç'in bu projesine göre: 1. Guberniya: Gürcü Guberniyası: Bu guberniya 10 uyezdden oluşacaktı: 2. Guberniya: –Paskeviç projesinde bu guberniyanın adını Çarın vermesini istemiştir– Bu Guberniya 8 Müslüman uyezdten oluşacaktı: Yelizavetopol (Gence), Şamşadil, Karabağ, Talış, Şekin, Şirvan, Bakü, Kubin, Derbend. (Kubin ve Derbend uyezdlerine komşu dağlılar da bağlanacak). Bu proje içerisinde tek oblast olarak ise Ermeni Oblast'ı kalıyordu. Doğal olarak Gürcistan sınırlarından kopuk olan Bambak ve Şoragel distansiyaları Ermeni Oblastına bağlanacak ve burada 4 uyezd oluşturulacaktı. Bu uyezdler şunlardı: Şoragel'le birlikte Bambak, Erivan, Kulpin ve Nahçivan. Ermeni Oblastının oblast şehri Erivan, uyezd uyezdleri ise, Gümrü veya Malıy Karaklis, Kulpin ve Nahçivan olacaktı (AKAK 1878: No 47).

Bölgenin bu şekilde idari taksimatının yapılması önerisi ise coğrafik ve dini özellikler göz önünde bulundurularak yapılmıştı. Bu öneride Ermeni Eyaleti'nin korunmuş olması ise politik amaçlar içeriyordu. Nitekim buradaki amaç Rusya dışında yaşayan Ermenilerin sempatisini kazanmak idi (Tunyan 1989: 30-31).

Paskeviç'e göre eğer bu değişimler sağlanabilirse Güney Kafkasya vilâyetlerinde yaşayan nüfus daha fazla Rusya ile yakınlaşacak ve aynı yasalara bağlı, eşit avantajlardan yararlanan halk Rusya'ya yabancılaşmayacaktı. Zira eski gelenekler ve eski idare sistemi buradaki halka kendisinin Ruslardan farklı olduğunu hatırlatmaktaydı (AKAK 1878: No 47).

1835 yılına gelindiğinde İmparatorluğa bağlı Güney Kafkasya'nın idari taksimatı şöyle şekillenmişti: 1) Gürcistan 2) İmeretti 3) Guriya 4) Mingrel Knezliği (Svan toprakları ile birlikte) 5) Abhazya Knezliği 6) Ahasikhe Vilâyeti 7) Ermeni Eyaleti 8) Müslüman Vilâyetleri: Şeki, Karabağ, Şirvan 9) Talış Vilâyeti 10) Çaro-Belokan Eyaleti(Oblast) 11) Elisuy Sultanlığı 12) Bolgadar toprakları (Zemli Bolgodar) 13) Avar Hanlığı 14) Dağıstan: Bakü, Kuban, Derbend vilâyetleri. Bu idari birimlerden Gürcistan, İmeretti, Guriya, Ahasikhe Vilâyeti, Ermeni Eyaleti, Talış Vilâyeti, Müslüman Vilâyetleri, Çaro-Belokan Eyaleti, ve Güney Dağıstan doğrudan Rusya'ya bağlı idiler. Bunların dışında kalan mülki birimler ise kendi yöneticileri tarafından yönetilmekte ve sadece dolaylı olarak Rusya'ya bağlıydılar (Yevetskiy, 1835: 24, 25-26).

1840 yılında Kafkasya'da yapılacak olan İdari reformları Bakanlar Kurulu gündemine almaya karar verdi (Kuleşov 1997: 87). Sonuçta, Gan ve Golovin'in hazırlamış oldukları proje Petersburg'da çok beğenilmiş olmasa da Devlet

Meclisi'nin görüşmelerinde kabul edildi ve Çar tarafından 10 Nisan 1840 tarihinde onandı (Esadze 1907: 73).

Yapılan bu düzenlemeye göre, bütün Güney Kafkasya Bölgesinde (Kray), Gürcistan-İmereti Guberniyası ve Kaspi (Hazar) Oblastı olmak üzere iki ana idari taksimat yapıldı. Kaspi Eyaleti'nde özel askerî bir idare kurulacaktı. Diğer taraftan bu proje ile, bölgede yeni bir idari taksimat sistemi getirilmiş oldu. Zira bölge bir Guberniya ve bir Oblasta, bunlar uyezdlere, uyezdlar de Uçastoklara bölünmüştü. Gürcü-İmeretti Guberniyası, Tiflis, Gori, Telav, Belokan, Kutay, Yelizavetpol, Aleksandrapol, Erivan, Nahçıvan, Ahıska ve Guri olmak üzere 11 uyezden oluşmaktaydı. Kaspi Oblast'ı ise Şirvan, Karabağ, Şekin, Talış, Bakü ve askerî okrug içerisinde bulunan Derbend ve Kubin uyezdlarinden oluşmaktaydı. Bu 18 uyezd ise 72 uçastkaya bölündü. Ermeni Oblasti kaldırıldı. (PSZRİ 1841: No 13368).

Bu düzenleme ile Güney Kafkasya'da Rusya İmparatorluğu için karakteristik bir özellik olan bürokratik merkezîyetçi idare gerçekleştirilmiş oldu (Tunyan 1989: 44-45).

Nitekim, XIX. yy başlarında Rusya'nın Güney Kafkasya politikasının temel amacını askerî stratejik amaçlar oluşturmaktaydı. Ancak Rusya'nın bu bölgede egemenliğini tam olarak sağlamasından sonra Rusya Asya'da güçlü bir hale geldiği gibi Güney Kafkasya bölgesinde iki komşu devleti olan İran ve Osmanlı Devleti üzerinde siyasi üstünlüğü ele geçirmiş oldu. Ayrıca Rusya'nın Güney Kafkasya'yı ele geçirmesi Rusya'nın rakipleri İngiltere ve Fransa karşısında Önasya'da güçlü hale getirirken Avrupa siyasetinde de Rusya'nın etkisini güçlendirmiş oldu (Adonts 1957: 107).

1840 reformlarından sonra yeniden önemli bir düzenlemeye gidildi ve Kafkasya Valiliği kuruldu. 1846 yılında Güney Kafkasya için yeni bir mülkî idare taksimatı yapıldı. 14 Aralık 1846 tarihli Güney Kafkasya Krayı mülkî taksimatı hakkında nizamname Çar tarafından onandı. Aynı gün Kutais Guberniyası hakkında nizamname ve Derbent Guberniyası hakkında nizamname kabul edildi ve yürürlüğe sokuldu. Bu düzenlemeye göre Güney Kafkasya 4 guberniyaya ayrıldı: Tiflis, Kutais, Şemahi ve Derbend. (PSZRİ 1847: No 20701, PSZRİ 1847: No 20702, PSZRİ 1847: No 20703).

1849 yılında yapılan yeni bir düzenleme ile de Erivan guberniyası kuruldu. Kaspi (Hazar) Oblasti ise Şemahi ve Derbend guberniyalarına dönüştürüldü (Tsutsiyev2007: 19).

Kafkaslardaki mülki idare taksimatı daha sonraki yıllarda da devam etti. Özellikle 1859 yılında İmam Şamil'in esir edilmesinden sonra 1860 yılında Kuzey Kafkasya'da yeni düzenlemeler yapıldı. Bu düzenlemeler daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Örneğin Erivan Guberniyasının son mülki düzenlemesi ise 1872 yılında yapılarak guberniya Aleksandrapol, Eçmiyadzın, Erivan, Novo Bayazıd, Suralin, Şarur-Daralagöz, Nahçıvan olmak üzere 7 uyezd'e ayrılmıştır (Badalyan 1953: 50).

Görüldüğü gibi Kafkas toprakları Rusya'ya zaman içerisinde aşamalarla bağlanmış ve Rusya'ya bağlanmasından sonra da askerî, siyasî, etnik, uluslararası ve birçok diğer nedenlere bağlı olarak çeşitli idarî düzenlemeler uygulanmıştır. Bu düzenlemelerin en önemli dayanağı bölgenin Rusya'ya

sorunsuz bir şekilde bağlanmasını sağlamak ve bu bölgeden beklenen ekonomik ve stratejik menfaatlerin biran evvel İmparatorluğa kazandırılmasıdır.

Aşağıdaki tabloda 1849 yılı Rus Kafkas yıllığına (Salname) göre Kafkas araştırmacıları için büyük bir önem arz ettiğini düşündüğümüz Kafkasya'da Rus idaresindeki yerleşim yerleri ve bunların bağlı oldukları guberniya, uyezd ve okruglar verilmiştir (Kavkazkiy Kalendar 1849: 7–13). Birçok yer adının farklı versiyonları (Şemahi: Şemahi: Şemah vb.) ve farklı adları (Aleksandropol:Gümrü vb.) olmakla beraber listede yer adları Rus idaresinde olduğu gibi Kafkas Yılığına sadık kalınarak verilmiştir.

Listeyi değerlendirdiğimizde Erivan, Kutais, Şemahi, Çernomori, Derbent, Stavropolsk, Kafkas Hattı, Mingreli, Severniy Dağıstan (Kuzey Dağıstan), Yujniy Dağıstan (Güney Dağıstan), Abhazya ve Çernomorskiy Bereg Hattı (Karadeniz Kıyı Hattı) olmak üzere 12 guberniya ve bunlara bağlı 311 yerleşim yeri olduğu görülmektedir.

Tablo1:1849 yılı Rus Kafkas yıllığına (Salname) göre Kafkasya'da Rus idaresindeki yerleşim yerleri

Yer adı	Guberniya	Uyezd veya Okrug
Abas Abad	Erivan	Nahçıvan
Abas Tuman	Kutais	Ahıska
Abdulyan	Şemahi	Şemahi
Abin	Çernomori	Çern Kerd.
Acı Bayram	Erivan	Erivan
Azan Sharo	Tiflis	Signah
Akuipa	Derbent	Dargin
Alaverdı	Tiflis	Telav
Aleksandersdorf	//	Tiflis
Aleksandropol	Erivan	Aleksandropol
Aleksandrovsk	Stavropolsk	Pyatigorsk
Aleksandrovsk stn	Kafkas	//
Alekseevsk	Çernomori	Çern. Kord.
Amglebi	Kutais	Kutais
Amir – Aci – Yurt	Kafkas Hattı	Sol cenah (Leviy f.)
Anakliya	Mingreli	//
Ananur	Tiflis	Tiflis
Anapa	Çernom. Bereg Hat.	1-go otdeleniya

Apşeron	Şemahi	Bakü
Aralih	Erivan	Erivan
Argaca	//	//
Argvoti	Kutais	Şaropan
Ardonsk	Kafkas Hattı	Vladikafkas
Arkevan	Şemahi	Lenkoran
Aslanduz	//	Şuşi
Astarin	//	Lenkoran
Ateni	Tiflis	Goriy
Ahilkelek	Erivan	Aleksandropol
Ahıska	Kutais	Ahıska
Ahmetov	Kafkas	Pravıy flang
Ahtinsk	Derbent	Samur
Ah – Oglan	Şemahi	Şuşi
Açhoyev	Kafkas	Vladikavkas
Baksansk	//	Sentr
Bakü	Şemahi	Bakü
Barsukov	Kafkas Hattı	Sağ cenah (Pravıy f.)
Batalpaşin	Kafkas Hattı	//
Bahvi	Kutais	Guriy
Bejanyan	Tiflis	Telav
Berguşet	Şemahi	Şemahi
Beçenag	Erivan	Nahçıvan
Biruçya – Kosa	Stavropolsk	Kızlar
Blagodarnoye	//	Pyatigorsk
Bojiy – Promisel	Şemahi	Şemahi
Bombori	Çernom. Bereg Hat.	3-go otdeleniya
Bargustan	Kafkas Hattı	Sentr
Borjomi	Tiflis	Goriy
Borç	Derbent	Samur
Boyanı	Tiflis	Elizavetpol
Bryanskiy – Promisel	Stavropol	Kızlar
Bugazskiy karantin	Çernom. Bereg Hat.	1-go otdeleniya
Bugeudi	Kutais	Rapin
Bum	Şemahi	Nuhin
Belokanı	Tiflis	Belokan
Belomecetskaya	Kafkas Hattı	Sağ cenah
Beliy Klyuç	Tiflis	Tiflis
Vank	Şemahi	Şuşi
Varenikovsk	Çernomori	Çorn.kord. hatı

Velyaminovsk	Çernom. Bereg Hat.	2-go otdeleniya
Vityazev	Çernom. Bereg Hat.	1-go otdeleniya
Vladikafkas	Kafkas Hattı	Vladikavkas okr.
Vladimirov	Stavropol kray	Pyatigorsk ok.
Vozdvijensk	Stavropol kray	//
Vorontsovka	Stavropol kray	Pyatigorsk ok.
Gagrı	Çernom. Bereg Hat.	3-go otdeleniya
Gambori	Tiflis	Telav
Gastagayev	Çernom. Bereg Hat.	1-go otdeleniya
Gek-topı	Şemahi	Lenkoran
Gelincik	Çernom. Bereg Hat.	2-go otdeleniya
Georgiye Afinsk	Çernomori	Çernoie Kord. Hattı
Georgiyefsk Zaştat	Stavropol	Pyatigorsk
Gergebil	Severnıy Dağistan	Han. Mehgul
Gergeri	Erivan	Aleksandrapol
Gerzel – Aul	Kafkas Hattı	Sol cenah (Leviy f.)
Gertvis	Tiflis	Ahıska
Gilları	Yujnıy Dağ.	Kürinsk Han.
Girüsü	Şemahi	Şuşi
Golovinskoye	Çernom. Bereg Hat.	2-go otdeleniya
Gori	Tiflis	Gori
Goryaçivodsk	Kafkas hattı	Sol cenah (Leviy f.)
Grigoripolisskaya	//	Sağ cenah (Leviy f.)
Groznaya	Kavkas Hattı	Sol cenah (Leviy f.)
Guriant	Kutais	Guri
Derbent (gub.)	Derbent	Derbent
Deştagor	Severn Dagıstan	VI.Şam.Tar.
Cabrayilskaya	Şemahi	Şuşi
Cavı	Tiflis	Osetinsk
Çagismanskaya	Kutais	Ahıska
Can – Yatag.	Şemahi	Şuşi
Cevatsk	//	Şemahi
Celal – Oğlu	Erivan	Aleksandrapol
Cimiti	Tiflis	Signask
Culfinskaya perepr.	Erivan	Nahçıvan
Donskoye	Stavropol	Stavropol
Drandı	Abhazya	Çernomor. Bereg'de
Sv. Duha	Çern. Ber. Hattı	3-go otdeleniya
Duşet (zaitat)	Tiflis	Tiflis
Dimi	Kutais	Şaropansk

Evgeniyevskoye	Severn. Dagistan	VI. Şam. Tam.
Egordık	Stavropol	Stavropol
Ekaterinenfeld	Tiflis	Tiflis
Ekaterinogradskaya	Kafkas	Sentr
Ekaterinodar	Çernomorii	Ekaterin. Okr.
Elirfeld	Tiflis	Tiflis
Elisavetpol	//	Elisavetpolsk.
Elisavettal	//	Tiflis
Esentukskaya	Kafkas hattı	Sentr
Eysk	Çernomorii	Eyskago okr.
Jelesnovodsk (mineral. vodi)	Stavropolsk	Pyatigorskaya okr.
Zakan – Yurt	Kafkas hattı	Sol cenah (Leviy f.)
Zakatalı	Tiflis	Belokansk
Zakh	Erivan	Erivan
Zassovskoye	Kafkas hattı	Sağ cenah (Praviy f.)
Zugdidi	Kutais	Mingreli
Zurnabad	Tiflis	Elizavetpolsk
İğdir	Erivan	Erivan
İzvestniy – Brod	Kafkas hattı	Sentr
İdori	//	Samurzak. Okr.
İşkartı	Severn Dagistan	VI. Şam. Tar.
Kabardinskoye	Çernom. Bereg Hat.	2-go otdeleniya
Kavkasskaya	Kavkas Hattı	Sağ cenah (Praviy f.)
Kazak-Kıçu	//	Vladikavkaz. Okr
Kazapışçe	Sev. Dagistan	VI. Şam. Tar.
Kaziort	//	//
Kadakoyını	Şemahi	Lenkoran
Kambulatskiy	Kavkas Hattı	Sol cenah (Leviy f.)
Pos. U Kamennogo mosta na Malke	//	Sentr
Ukr. U Kamennogo mosta na Kub.	//	Sağ cenah (Praviy f.)
Ukr. U Kam. M. Na Bolşoy Zelenç.	//	//
Kana	Stavropolsk	Kızlar.
Karaga – Ağaç	Tiflis	Signa
Karadıglı	Şemahi	Şuşı
Karadıglı – Padar	//	Nuha
Karakaytahskiya	Derbent	Derbent
Karaçay	//	Kuba
Kargalinskaya	Kafkas Hattı	Sol cenah (Leviy f.)
Karras (Şotlandskaya)	Stavropolsk	Pyatigorsk. Okr.
Kartuban	Tiflis	Belokanskaya okr.

Karçag	Yjnıy Dagıstan	Tabasarani
Kasayeve – Yama	Stavropolsk	Kızlar. Okr.
Kahskoye	Tiflis	Belokanskaya okr.
Kvareli	//	Telav
Kvigiri	Kutais	Kutais
Kvişeti	Tiflis	Tiflis
Kelarusı	Çernom. Bereg Hat.	Abhazya
Keşiş – Kent	Erivan	Nahçıvan
Kizlyar	Stavropolsk	Kızlar. Okr.
Kislovodsk (min. Vodi)	Kafkas hattı	Sentr
Kodorskoye	Tiflis	Telav
Kosonat	Şemahi	Şuşı
Kosteki	Kafkas Hattı	Sol cenah (Leviy f.)
Koçkayevskiy	Kutais	Ahıska
Krasny most	Tiflis	Tiflis
Kruglolesskaya	Stavropolsk	Pyatigorsk. Okr.
Krıız	Derbent	Kuba
Kuba	//	//
Kudaci	Kutais	Kutais
Kulpı	Erivan	Erivan
Kumskaya	Kafkas Hattı	Kızlar. Okr.
Kumuhsokoye	Derbent	Kazikum. Han.
Kuragskoye	//	Kürinsk. Han.
Kurgannoye	Kafkas hattı	Sağ cenah (Praviy f.)
Kurinskoye	//	Sol cenah (Leviy f.)
Kusarı (Novaya Kuba)	Derbent	Kuba
KUTAİS gub.g.	Kutais	Kutais
Kutkaşın	Şemahi	Nuha
Kuşövsokaya	Çernomorii	Eyskago okr.
Kuşşu	Tiflis	Elizavetpol
Kilde	Kutais	Ahıska
Labinskaya	Kafkas Hattı	Sağ cenah (Praviy f.)
Lagiç	Şemahi	Şemahi
Lagodehi	Tiflis	Belokansk. Okr.
Ladojskaya	Kafkas hattı	Sağ cenah (Praviy f.)
Lazarev (fort)	Çernom. Bereg Hat.	2-go otdeleniya
Lañçuti	Kutais	Ozurgetskago
Lars	Kafkas hattı	Vladikafkask. Okr.
Lasşürinskiy	//	Sol cenah (Leviy f.)
Lejanka	Kafkas hattı	Stavrop. Okr.

Lenkoran	Şemahi	Lenkoran
Lentehi	Kutais	Mingreli
Lyamberan	Şemahi	Şuşi
Manglis	Tiflis	Tiflis
Maramba	Çernom. Bereg Hat.	3-go otdeleniya
Maranskiy	Kutais	Kutais
Mariendfeld	Tiflis	Tiflis
Mastava	Şemahi	Bakü
Medvedskoye	Stavropolsk	Pyatigorsk. Okr.
Mecurashevi	Tiflis	Goris
Mengiçaurskaya	//	Elizavetpol
Mihaylovskaya st. na Sunje	//	Stavropolsk. Okr.
Mihaylovskaya st. na Çalmıke	//	Sağ cenah (Pravıy f.)
Mozdok (zaştat)	Stavropolsk	Sentr
Moskovskoye	//	Stavropolsk.okr.
Mohe	Kutais	Ahıska
Muhakrua	//	Kutais
Muhah	Tiflis	Belokansk. Okr.
Muhrovan	//	Tiflis
Mtsheta	//	//
Navaginskoye	Çernom. Bereg Hat.	3-go otdeleniya
Nadejinskoye	Kafkas hattı	Sağ cenah (Pravıy f.)
Nadejinskaya (stan. Stavropol)	//	//
Nazranovskoye	//	Vladikafkask. Okr.
Nalçık	//	Sentr
Natlis – Msemeli	Tiflis	Telavskogo
Naurskaya	Kafkas hattı	Sol cenah (Levıy f.)
Nahçıvan	Erivan	Nahçıvan.
Nevinnomısskaya	Kafkas hattı	Sağ cenah (Pravıy f.)
Nekrasovskaya	//	//
Nesterovskoye	//	Vladikafkask. Okr.
Nizovaya – Pristan	Derbent	Kuba
Sv. Nikolaya post	Kutais	Ozurgetskago
Nikolayevskaya st. i per. Na Ter.	Kafkas hattı	Sol cenah (Levıy f.)
Nikolayevskaya st. na Kubani	//	Sağ cenah (Pravıy f.)
Nikolayevskaya st.	Çernom. Bereg Hat.	1-go otdeleniya
Novo – Aleksandrovskaya st.	Kafkas hattı	Stavropol. Okr.
Novo – Egorlıtskoye	Stavropolsk	//
Novorossiysk	Çernom. Bereg Hat.	1-go otdeleniya
Novotroitskoye	//	2 -go otdeleniya

Noviy – Beyazet	Erivan	Novo - Beyazetsk.
Nuha	Şemahi	Nuhinskago
Obilnoye	Stavropolsk	Pytigorsk. Okr.
Ozurgeti	Kutais	Ozurgets-kago
Okum	Çernom. Bereg Hat.	3-go otdeleniya
Olginskoye	Çernomorii	Çern. Kord. Hattı
Oni	Kutais	Raçin
Ordubad	Erivan	Ordubad
Oçemçiri	Çernom. Bereg Hat.	3-go otdeleniya (Abh)
Palagiada	Stavropolsk	Stavropol. Okr.
Pari	Tsvanetti	//
Parnaul	Erivan	Erivan
Parenbel	Şemahi	Denkoran
Petersdorf	Tiflis	Tiflis
Petrovskoye	Stavropolsk	Stavropol. Okr.
Piryazı	Şemahi	Nuha
Pisunda	Çernom. Bereg Hat.	3-go otdeleniya
Poti	Mingreli	//
Praskovei	Stavropolsk	Pyatigorsk.okr.
Proçnyy – Okop	Kafkas hattı	Sağ cenah (Pravıy f.)
Pyatigorsk	Stavropolsk	Pyatigorsk. Okr.
Rayevskiy – Fort	Çernom. Bereg Hat.	1-go otdeleniya
Redut – Kale	Mingreli	Na çern. Ber.
Sakari	Kutais	Şaropanskago
Salyanı	Şemahi	Şemahi
Sara	//	Lenkoran
Sardar – Aoad	Erivan	Erivan
Sveri	Kutais	Şaropan
Sengilevskaya	Stavropolsk	Sağ cenah (Pravıy f.)
Serebryakovskaya pristan	Kafkas hattı	Kızlar
Signag	Tiflis	Signag
Soldatsko-Aleksandrovskoye	Stavropolsk	Pyatigorsk. Okr.
Sredne-Egorlıkskoye	//	Stavropolsk
Stavropol gub.	//	//
Starodidkovskaya	Kafkas hattı	Sol cenah (Levıy f.)
Staro-Maryevskaya	//	Sağ cenah (Pravıy f.)
Suvorovskaya	//	Sentr
Suvorovskaya	Çernom. Bereg Hat.	1-go otdeleniya
Sunjanskaya	Kafkas hattı	Vladikafkas. Okr.
Suram	Tiflis	Goriyskago

Suhum - Kale	Çernom. Bereg Hat.	3-go otdeleniya
Severo – vostoçn. - bank	Şemahi	Lenkoran
Sery – Zamok	Tiflis	Tiflis
Taman	Çernomorii	Tamansk. Okr.
Tiş - Kiçu	Kafkas hattı	Sol cenah (Leviy f.)
Telav	Tiflis	Telav
Telan – Koyun	Şemahi	Şemahi
Temirgoyevskoye	Kafkas hattı	Sağ cenah (Praviy f.)
Temir – Han – Şura	Severn. Dagıstan	VI. Şam. Tark.
Temnolesk	Kafkas hattı	Sağ cenah (Praviy f.)
Tenginskaya	//	//
Tenginskoye ukr.	Çernom. Ber. Hat.	2-go otdeleniya
Tibi	Kutais	Raçın
Tiflis	Tiflis	Tiflis
Tionetı	//	Tuş. – Pş. – H. Ok.
Uluhanlu	//	Erivan
Umahan - Yurt	Kafkas hattı	Sol cenah (Leviy f.)
Uravelskiya min vodi	Kutais	Ahıska
Ust – Cugutinskoye	Kafkas hattı	Sağ cenah (Praviy f.)
Ust – Labinskoye	//	//
Useri	Kutais	Raçın
Fanagoriya	Çernomorii	Taman
Hazrı	Derbent	Kuba
Han-Kendı	Şemahi	Şuşı
Hasav – Yurtovskoye	Kafkas hattı	Sol cenah (Leviy f.)
Hidistavi	Tiflis	Goris
Hocalı	Şemahi	Şuşı
Hozyapinskaya	Erivan	Aleksandropol
Honi	Kutais	Kutais
Horegouli	//	Şaropan
Hotevi	//	Raçın
Hram	Tiflis	Tiflis
Hudoferin. Per.	Şemahi	Şuşı
Humarinskoye	Kafkas hattı	Sağ cenah (Praviy f.)
Tsarskiye – Kolodsi	Tiflis	Signa
Tsudahar	Derbent	Darinsk. Okr
Çeoret – çay	Erivan	Aleksandropol
Çervlennaya	Kafkas hattı	Sol cenah (Leviy f.)
Çerkeskoye	//	Sentr
Çernıy - Rınok	Stavropolsk	Kızlar. Okr.

Çırahsokoye	Derbent	Kazımkum. Han.
Çir-Yurtovskoye	Sev. Dağıstan	VI.Şam.Tark.
Çhari	Kutais	Kutais
Şandrukovskaya	Stavropolsk	Kızlar. Okr.
Şaropan	Kutais	Şaropan
Şarurskaya	Erivan	Nahçıvan
Şahauz	Şemahi	Şuşi
Şemahi	//	Şemahi
Şıldı	Tiflis	Telav
Şotlandskaya	Stavropolsk	Pytigorsk. Okr.
Şuşa	Şemahi	Şuşi
Erivan	Erivan	Erivan
Eçmiadzin	//	//

Kaynakça

AKAK:Akti Sobraniye Kavkazskoyu Arheograficeskoyu Kommissiyeyu:

———— (1874).T.VI, Ç.I, Tiflis.

———— (1875). T.VI, Ç.II, Tiflis.

———— (1878). T.VII, Tiflis.

———— (1884). T. IX, Tiflis.

———— (1885). T. X, Tiflis.

PSZRİ: Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiyskoy İmperii:

———— (1847). Sobraniye Vtoroye, T. XXI, Sanktpeterburg.

———— (1841). Sobraniye Vtoroye, T. XV(Otdeleniye pervoye), Sanktpeterburg.

Badalyan A. (1953). Naseleniye Armenii so Vremeni prisoyedineniya ee K Rossii i Do Naşih Dney. Yerevan: İzvestiya Akademii Nauk Armyanskoy SSR.

Baddeley,John F., (1995). Rusların Kafkasya'yı İstilası ve Şeyh Şamil. (Çev. Sedat Özden), İstanbul: Kayıhan Yay.

Çakmak, Mehmet Ali (2002). Azerbaycan'da Müstakil Hanlıklar Devrine Umumî Bir Bakış. Türkler, C. 7, (Ed. Hasan Celâl Güzel vd.), Ankara: Yeni Türkiye Yay.

Demir İsmet vd. (1992). Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere dair Arşiv Belgeleri (1578–1914). Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayın Nu: 4.

- Esadze, S. (1907). İstoriçeskaya Zapiska ob Upravlenii Kavkazom. Tom I, Tiflis: Tipografiya Gutenberg.
- İsmayılov, M. Ə. (1993). Azərbaycan XIX–XX Yüzdilliyin Evvellerinde. Azərbaycan Tarihi En Gedim Dövrlerden XX Esrin Evvellerine Geder, Edt.: İğrar Əliyevin, Bakı: Elm.
- Kavkazskiy Kalendar na 1850 god. (1849). Tiflis: İzd: Tipografiya Kantselerii Namestnika Kavkazskogo.
- Kuleşov S. V., Amanjolova D.A, Volobyev O.V. (1997). Natsionalnaya Politika Rossii: İstoriya i Sovremennost. Moskva: Nauçnıy Senter Russika.
- Potto, Vasiliy (2006). Kavkazskaya Voyna. T.3: Persidskaya Voyna 1826–1828 gg. Moskva: İzd.: Tsntropoligraf, Moskva.
- , (2007) Kavkazskaya Voyna: Turetskaya Voyna 1828–1829. T. 4, Moskva: İzd.: Tsntropoligraf, Moskva.
- Tavkul, Ufuk (1989). Kafkasya Gerçeği, 2. Baskı, , İstanbul: Selenge Yay.
- Tsutsiyev, Artur (2007). Atlas Etnopolitiçeskoy İstorii Kavkaza (1774–2004). Moskva: İzd.: Yevropa.
- Tunyan, V. G. (1989). Vostoçnaya Armeniya v Sostave Rossii. Yerevan: İzd.: Ayastan.
- Voyenniy Ensiklopediçeskiy Leksikon T.XIV (1858). Çernomorskaya Beregovaya Liniya. Sanktpeterburg: Obşestvo Voyennih i Literatorov.
- Voyenniy Ensiklopediçeskiy Leksikon T.VI (1854). Kavkaz. Sanktpeterburg: Obşestvo Voyennih i Literatorov.
- Yevetskiy, Orest (1835). Statistiçeskoye Opisaniye Zakavkazskogo Kraya. Sanktpeterburg: Tipografiya Ştaba Otdelnago Korpusa Vnutrenniy Straji.